

Bomen

Laanbomen en solitaire bomen

Bomen geven in hoge mate dimensie aan groen erfgoed. Ze vormen de omlijsting en structuur van het ontwerp. Laanbomen markeren wegen, paden en zichtlijnen. Solitaire bomen zijn meestal geplaatst in een grasland, gazon of lage beplanting. Zij zijn bepalend voor de ruimtelijke structuur en de beleving van een parkaanleg in landschappelijke stijl. Daarnaast zijn bomen vaak door hun hoge leeftijd een verbinding met de geschiedenis van een plek.

Onderhoud bomen

Veel oude bomen zijn uit het groene erfgoed verdwenen, alleen de langlevende soorten zoals eiken en beuken zijn er nog. Bomenwerk is in hoge mate specialistisch. Het werken in en met oude bomen is werk dat door boomverzorgers dient te gebeuren. Ook de begeleiding en opbouw van jonge bomen is specialistenwerk. Het wegsnoeien van ongewenste opslag en het opruimen van dood hout, kan wel goed door vrijwilligers worden uitgevoerd. Ook kunnen vrijwilligers goed de vitaliteit van de bomen in de gaten houden en controleren op dood hout of ziektes.

Jaarkalender

Bomen	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	Materiaal	Opmerkingen	Frequentie
Laanbomen en solitaire bomen		x													
Wegsnoeien ongewenste opslag	x	x	x		x	x	x	x	x		x	x	Zaag, schaar		
Takken/dood hout opruimen	x			x							x	x	Zaag, schaar	Afvoeren of op rillen plaatsen	Indien nodig

Fruit- en leibomen

Fruitbomen zijn al vanaf de middeleeuwen in onze tuinen gebruikt vanwege hun nutsfunctie: het leveren van voedsel. Ze staan meestal in een boomgaard. In de zoektocht naar betere, grotere en smakelijker rassen bleek dat vermenigvuldiging door zaaien te variabel was en ook stekken was soms moeilijk. Vandaar dat fruitbomen op een geselecteerde onderstam (de wortel) worden geënt. Soms is een derde tussenstam nodig, waardoor je twee entplekken krijgt. Dit maakt dat fruitbomen een cultuuruiting *pur sang* zijn, waardoor verzorging een vak apart is en grootschalige ingrepen echt specialistisch werk zijn.

Snoeien van fruitbomen

Reguliere snoei is heel goed zonder specifieke kennis uit te voeren. Dit valt in twee delen uiteen: groei remmend en groei stimulerend snoeien, afhankelijk wat je wilt met de boom. In het algemeen geldt dat verticale takstand groei is (stimulerend), horizontale takstand bloei is (groei remmend).

Conditie

Nergens in de tuin is zoveel maatwerk nodig als bij het snoeien van fruitbomen. Basis hiervoor is natuurlijk de boom zelf: wat is de conditie? De groei van de boom is zichtbaar aan het aantal ringvormige littekentjes op een tak, bekeken vanaf het uiteinde van de tak naar de boom toe. Deze littekentjes zijn de plaatsen waar in het voorjaar de knopschubben zijn afgevallen. Ze blijven heel lang nog zichtbaar, soms kun je wel zeven jaar terugkijken. De afstand tussen deze littekentjes vertelt alles over de conditie. 20 cm is weinig, 1 meter heel veel. Dit kan per boom verschillen, ook al staan ze naast elkaar. Vandaar het maatwerk!

Structuur opbouwen

Na vastgesteld te hebben hoe de conditie van de boom is kijken we naar de structuur van de boom. Hoe is het skelet van de boom opgebouwd? De opbouw van de hoofdtakken hoort al bij hele jonge fruitbomen te gebeuren. Van nature groeien de fruitbomen heel erg warrig en dicht, met als gevolg een dichte kroon waar ziektes als vruchtboomkanker zich massaal kunnen ontwikkelen. Alleen met een goede opbouw krijgt de boom voldoende ruimte voor de ontwikkeling van de takken en ontstaat een goede lichtinval voor blad- en vruchtontwikkeling.

Snoeien jonge bomen

Als de bomen na enige jaren toe zijn aan vruchtvorming en regulier onderhoud, blijft voldoende ruimte het belangrijkste. Snoei kleine takken terug en haal een te veel aan groeiachtige takken weg. De takken die vanaf een andere tak recht omhoog groeien worden geheel, dus zonder stompje, weggehaald. Haal kruisende en beschadigde takken ook weg om te zorgen dat de structuur behouden blijft. Dit geldt ook voor takken die aangetast zijn door ziektes als kanker of meeldauw. Ziektes in het groene erfgoed mogen niet meer met chemische middelen bestreden worden. Verbetering van de groeiomstandigheden (snoei, bemesting, water en lucht) zijn de aangewezen middelen.

Groeigericht snoeien bij oude bomen

Naast de begeleiding van jonge bomen waarbij de structuur leidend is, zijn er ook afgeleefde bomen. Ook aan het einde van hun levenscyclus, kunnen ze met groeigerichte snoei nog heel wat jaren mee. Door de ouderdom zijn de groei en de conditie van de boom vaak teruggelopen en heeft de boom in verhouding te veel vruchten ten opzichte van het aantal bladeren. Hierdoor blijven de vruchten klein.

Takken zijn vaak door de vruchtdracht voorbij een horizontale stand, soms zelfs verticaal naar beneden gegroeid. Om weer enige groei te krijgen worden alle kleine takken wat teruggenomen tot op een naar buiten groeiende tak. Hoeveel je terugsnoeit hangt van de conditie af.

Leibomen

Er zijn twee verschillende soorten leibomen: de leibomen die schermen vormen en de fruitleibomen die tegen muren of schuttingen staan.

Als schermvormende bomen worden vaak lindes gebruikt, maar andere soorten zoals (haag)beuk of kastanje zijn ook mogelijk. Snoei iedere snoeibeurt terug naar de hoofdtakken, die structuur aan de boom geven. Let op: laat geen stompjes staan, dat geeft een slechte overgroeiing. Het is beter om net boven de takaanzet te knippen en zo een gladde wond te maken. In de takaanzet zijn al knoppen zichtbaar die het jaar daarop takken vormen.

Fruitleibomen

Vanuit de wens fruit te kweken dat in onze streken lastig groeit, is de teelt van fruitbomen tegen muren of schuttingen ontstaan. Bijzonder zijn de van oorsprong 18de-eeuwse slangenmuren. In de holling van de muur ontstaat een microklimaat waar de wind langs waait en de warmte van de zon blijft hangen. De achtergrond geeft met name in de nacht warmte af die het overdag opgenomen heeft. Dit betekent dat de zon goed tegen de muur moet kunnen schijnen. Te veel blad voor de muur geeft dus niet het gewenste effect.

Verder is deze teelt natuurlijk een vorm van bonsai, het klein houden van iets dat groot wil worden. Het is dan ook arbeidsintensief en lastig werk. Scheuten moeten worden genepen, het groeipuntje moet hierbij verwijderd worden. Dit geeft groeikracht aan onderliggende knoppen. Timing hierin is cruciaal: te vroeg nippen geeft groei, te laat geen bloemknopvorming. In principe moet dit in juli/augustus gebeuren. Ervaring (met dezelfde plant) speelt een belangrijke rol in de bepaling van het juiste moment. De verdeling van de vrucht dragende knoppen is een voortdurend aandachtspunt. Op iedere 25 cm van de hoofdtak mag er één vrucht groeien, meer vruchten worden weggehaald. Doe dit (vooral bij appels en pruimen) in juni met een scherpe schaar of met duim en wijsvinger.

Het winterbeeld moet er op gericht zijn om een rustig beeld te vormen. Elkaar kruisende en door elkaar groeiende takken dienen in het najaar verwijderd te worden.

Snoeien

Pitvruchten zoals appel en peer worden meestal in de winter gesnoeid, maar zomersnoei heeft als voordeel dat de boom minder tijd heeft om te groeien. Dit heeft wel als consequentie dat je takken met vruchten verwijderd, maar dat is niet erg voor de boom.

Steenvruchten zoals perziken en abrikozen snoei je in de zomer en/of winter op hele takken of zichtbare knoppen. Zomersnoei heeft hierbij de voorkeur.

Bij pruimen en kersen is het beter na de vruchtval of pluk te snoeien in verband met loodglans- en gomziekte. Verwijder alleen kruisende en verkeerde takken en snoei altijd hele takken en niet alleen de bovenkant.

Snoei vijgen in het vroege voorjaar zodat ze langzaam groeien, waarbij bladokselknoppen zo groot als een tarwekorrel de goede vijgen van het volgende jaar vormen. Die moet je dus vooral houden. De kleine, reeds gevormde vijgen worden het volgend jaar droog en niet lekker, dus verwijder deze in de winter.

TIP
Je knipt een tak weg, niet af

Mesten

Er zijn drie soorten mest nodig voor een optimale groei van fruitbomen:

1. Organische mest van de composthoop. Deze bevordert de opname van meststoffen.
2. Stikstofrijke mest: is voor groei.
3. Fosfor-kalium mest: is voor bloei.

Breng de mest aan in maart/april. Strooi op zurige grond ook nog kalk, behalve bij zuurminnende planten zoals rododendron en heide. Strooi de mest zo gelijkmatig mogelijk uit, niet te dicht bij de stam. De mest moet namelijk de wortels bereiken, en die kunnen bij fruitbomen best een eind van de stam af groeien. Dat betekent dat de mest dus op terras- of straatstenen gestrooid moet worden.

Plukken

Veel soorten fruit worden geplukt als ze rijp zijn. Maar bedenk: plukrijp is niet altijd eetrijp! Zo rijpen winterperen nog na, dus die zijn tijdens de pluk nog niet eetbaar.

Jaarkalender

Bomen	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	Materiaal	Opmerkingen	Frequentie
Fruit- en leibomen					x	x	x	x	x	x					
Aanbinden				x		x	x	x	x	x			Buisband, touw, wilgentenen	Alle takken.	Tijdens groei
Snoeien	x					x	x				x	x	Snoeischaar	Periode is afhankelijk van de fruitsoort	
Vruchtdunning			x	x									Schaar, handmatig	Per 25 cm. tak 1 vrucht overlaten	Eenmalig
Mesten		x										x	Emmer, handschoenen	Niet te dicht tegen de stam aan	Organische mest in late najaar, rest in winter/voorjaar
Afdekken							x	x	x	x		x	Isolerend materiaal zoals rietmatten, fleecedoek	Alleen als het vriest, direct na vorst verwijderen	Bij vorst
Plukken					x	x	x	x	x				Ladder, emmer	Afhankelijk van de vruchtsort, wanneer deze plukrijp is	
Water geven													Gietier, tuinslang	Niet te vaak, max. om de 2 weken	Indien nodig

Hakhout

Al eeuwen planten mensen hakhout aan op productievelden: bomen en struiken waarvan het hout gezaagd of afgehakt wordt voor divers gebruik. Doordat de bomen regelmatig worden teruggezet zijn ze altijd lager dan de omringende lanen of bospartijen. Typisch hakhout is de eik (bast), tamme kastanje (hekken) en griendhout (vlechtwerk). Knotwilgen en zogenaamde geriefbosjes vallen er wat gebruik en behandeling ook onder. Ze dienen voor de productie van takkenbossen/brandhout voor ovens en van gebruikshout zoals stelen voor bijvoorbeeld bezems of harken. Op het onderste deel van de boom, de stoof, lopen na het zagen nieuwe takken uit. Hakhout is snelgroeiend hout, dus binnen een paar jaar zijn ook deze takken weer klaar om afgezaagd te worden.

Onderhoud

Op de stoven en ertussen vestigen zich vaak bijzondere planten zoals korstmossen en varens. Afhankelijk van het soort boom en het doel dienen de takken of stammen op de stoof eens per jaar of eens per vijf of tien jaar te worden afgezaagd. De gemiddelde kapcyclus voor een wilg is één tot drie jaar, voor de es en els vijf tot tien jaar en voor een eik tien tot vijftien jaar.

Kap of zaag op enkele centimeters boven de plaats waar het de vorige maal is gebeurd en laat geen stompen staan. Doe dit in de winter, buiten het broedseizoen en let er ook op dat in de hollen geen vleermuizen overwinteren. Stammen kunnen het best in meerdere keren teruggezet worden om uitscheuren van de bast te voorkomen. Zaag eerst zo'n vijftig cm af en zaag dan pas op de juiste plek. Wel altijd opletten of er niet iemand in de buurt is die onder de stam of takken zou kunnen komen. Bij het afzagen kan het handig zijn een touw aan de stam te bevestigen om hem bij het vallen de gewenste richting op te laten gaan. Zorg ervoor dat het touw lang genoeg is om er niet zelf onder te komen.

Ruim uit veiligheid eerst alle takken op voor het zagen van de volgende boom. Scherpe zagen en scharen zijn erg belangrijk. Voer het hout en de takken af, of plaats de takken eventueel op rillen. De opgestapelde takken kunnen zo een afscheiding en een veilige plek voor verschillende dieren vormen. Langzamerhand zullen zij door insecten, schimmels en zwammen worden omgezet in organisch materiaal. Een duurzame manier van afvoeren!

Essensterfte

Een groot probleem in deze tijd is de essensterfte. Veel buitenplaatsparken bestaan voor een groot deel uit essen. Jonge takken sterven hierbij af en vaak op termijn ook de gehele boom. Helaas is hier weinig aan te doen. Het advies is: zo min mogelijk in de bomen snoeien en zagen, maar niets doen is ook meestal niet goed. Denk eraan steeds het gereedschap te ontsmetten om verspreiding van de ziekte te voorkomen.

Jaarkalender

Bomen	jan	feb	mrt	apr	mei	jun	jul	aug	sep	okt	nov	dec	Materiaal	Opmerkingen	Frequentie
Hakhout		x													
Afzagen takken	x	x										x	Scherpe zaag of schaar	Denk aan veiligheid, ook voor anderen	Om de 5 of 10 jaar
Omzagen zieke bomen	x										x	x	Scherpe zaag	Soms vergunning nodig. Niet kappen in broedseizoen. Materiaal na gebruik ontsmetten	

Wet- en regelgeving

Houd bij beheer en onderhoud altijd rekening met de wet- en regelgeving met betrekking tot flora en fauna.

Veel planten en dieren zijn beschermd via de [Natuurbeschermingswet](#).

Zo mogen er geen werkzaamheden verricht worden tijdens het broedseizoen van 15 maart t/m 15 juli. Meer informatie: www.natuurindegemeente.nl

Gedragscode Natuurbeheer 2016-2021

De [Gedragscode Natuurbeheer](#) is een hulpmiddel voor de planning en uitvoering van natuurbeheer. Indien natuurbeheerders deze code volgen, kunnen zij reguliere werkzaamheden uitvoeren zonder in strijd te handelen met de Natuurbeschermingswet. Er geldt dan een vrijstelling van de verbodsbepalingen van de Flora- en faunawet en de beheerder hoeft geen ontheffing aan te vragen. Denk hierbij aan een kalender voor het omzagen van hout (niet in een bos) die aangeeft wanneer broedvogels, reptielen, amfibieën en planten kwetsbaar zijn.

Disclaimer

Het digitale Handboek Groen is een bundeling praktische informatie over het onderhoud van buitenplaatsparken en -tuinen. Het is een bundeling waarin niet alle visies zijn opgenomen en mogelijk ook visies door de tijd heen veranderen. Mocht u iets lezen of aangepast willen zien, kunt u contact opnemen met Landschap Erfgoed Utrecht.

De foto's in dit Handboek zijn aan ons vrijgegeven door www.helenesbeeld.nl. Dit beeldmateriaal mag niet verder worden verspreid, tenzij er uitdrukkelijke toestemming van de fotograaf is gegeven.

Colofon

Handboek Groen is een uitgave van Landschap Erfgoed Utrecht en kwam mede tot stand dankzij een bijdrage van de provincie Utrecht.

Tekst: Juliette Jonker-Duynstee

Redactie: Floor Tinga, Danielle Schalkwijk

Foto's: Helene Blaak

Coördinatie: Danielle Schalkwijk

Copyright Handboek Groen © 2021, Landschap Erfgoed Utrecht

info@landschaperfgoedutrecht.nl

Alle rechten voorbehouden

Handboek Groen is een uitgave van Landschap Erfgoed Utrecht. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand en/of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere manier zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.